

A dörgicsei préház titkai, avagy a „Bor régészete”

Györffy-Villám Zsombor –
Pátkai Ádám Sándor – Törő Balázs

A veszprémi Laczkó Dezső Múzeum szakemberei elkötelezettek amellett, hogy a régészet és a néprajz kapcsolatát minél szorosabbra fűzve egymás háttérterületein közösen dolgozzanak. Jelen projektünk, mely a „Bor régészete” elnevezést kapta, ennek és egyben a *Veszprém-Balaton Európa Kulturális Fővárosa 2023* pályázat kapcsán megfogalmazott múzeumi programtervnek is egyik indító, mintaprojektje.

Májusi felvétel a burjánzó préházról
(fotó: Törő Balázs)

A Dörgicséhez tartozó Becce-dűlön lévő romos, kétszintes prэшáz-pincét érintő feltárás kettős célt szolgál: egyfelől múzeumi szakembergárdánk minél szélesebb körének bevonásával egy komplex elgondolás mentén tárja fel az épület történetét és építészeti jellemzőit, amit a helyi közösség, önkéntesek, illetve támogatók bevonásával szándékoztunk megvalósítani.

A június elején induló terepi előkészületektől kezdve – melyek során a romot egy kisebb erdőből szabadítottuk ki, és több tonna omladékot mozgattunk meg – az épület legfőbb szenzációjának számító, a pince falába befalazott római sírkő kiemeléséig minden munkafázisnál igyekeztünk a helyieket és más érdeklődő önkénteseket is mozgósítani.

A július 11-i nyílt napon a résztvevők egy picit régésszé és néprajzos-

Az épület a kisdörgicsei bányából származó, tűzkö-gumós füredi mészkőformációból épített kétszintes prэшázpince. Szélességében egy fél traktussal nagyobb, mint az átlagos környékbeli emeletes prэшázak. Beosztása a felső szinten prэшáz és szoba, melyek alatt boltozatos pince húzódik. Legjelentősebb építészeti megoldása az – mely teljesen egyedivé teszi a Balaton-felvidéki prэшázak kontextusában –, hogy a felső szintről, az épületen belül lépcső vezet a pincébe. Az épületet a szóbeli hagyomány szerint villámcsapás pusztította el, valamilyenkor az 1940–60-as években. A prэшáz tulajdonosát köszönet illeti, hiszen készségesen hozzájárult ahhoz, hogy az ingatlan kapcsán – mely nem esik kötelező régészeti felügyelet alá – saját elképzeléseink szerint végezzünk kutatásokat.

sá válhattak: kipróbálhatták, hogy milyen fémkeresőzni, kerámiát moshattak, a szőlő- és borkultúra tárgyi emlékeivel ismerkedhettek, de beszélgethettek a szakemberekkel és belekóstolhattak a prэшáz feltárásába is. Ily módon részesei lehetnek annak a pillanatnak is, amikor a pince falába épített római sírkő napvilágra került, és a rajta lévő információk szép lassan láthatóvá váltak.

A kő egy római kori sírsztélé töredéke, pontosabban annak felső része. A közel egy méter magas darab oromzatának timpanonjában két delfin jelenik meg (az élők és a túlvilág közti kapcsolatot szimbolizálva), a képmezőt pedig csavart díszítésű féloszlopok szegélyezik. A sírkő képmezőjében a kő megtisztítását követően egy hölgy mellképe bukkant elő. Öltözete a pannoniai őslakosságra jel-

A dörgicsei Becce-dűlön előkerült sírkőtöredék. Anyagát tekintve vélhetően térségi homokkő, melynek pontos meghatározását a Bakony-Balaton Geopark munkatársai végzik (fotó: Korbély Barnabás)

Az oromfal bal oldalán lévő vakolatkeretet restaurátoraink konzerválás céljából leemelték a falról, reményeink szerint a tervezett dörgicsei helytörténeti gyűjteményben kap majd elhelyezést (fotó: Törő Balázs)

A dörgicsei présház titkai, avagy a „Bor régészete”

lemző: nyakperecsel, karperecekkal, fejfedőben ábrázolt matróna, aki bal kezében egy kis edényt vagy szelencét tart. A sírkő művészi kivitelét illetően nem tekinthető kiemelkedő munkának az eddig fellelt pannoniai leletanyag tükrében, állapota pár kisebb sérüléstől eltekintve azonban annál figyelemre méltóbb. A képmezőben feltűnő első sor három betűje: D(is) I(nferis) M(anibus) azaz a *túlvilág halotti isteneinek*. A második sorban a VA...BO-NA betűkombináció bontakozik ki, ami az elhunyt neve lehet. A Dörgicsén sikeresen megmentett töredék nagy valószínűséggel annak a kékküti sírsztélének

az eddig hiányzó darabja lehet, melyet a hazai régészeti kutatások egyik úttörője, Rómer Flóris már az 1860-as években lejegyzett. A kő külön érdekessége, hogy valószínűleg már a római korban is felhasználhatták másodlagosan. Eredeti felállítását az 1. század vége és a 3. század első fele közé tehetjük.

Présházunk mindemellett számos olyan érdekességet rejtett a 19. századi lakáskultúrára, illetve szőlőművelésre vonatkozólag is, melyeket régészeti módszerek felhasználásával sikerült megfigyelnünk. Így az egyik június végi önkéntes napunkon, amikor az épület belső, feltárni

A másodlagosan áthidalóként funkcionáló sírkövet faragványjaival a fal felé építették be, így azok csak a kibontás után kerültek napvilágra. A felső szintről a pincébe vezető falépcsőnek már csak néhány részletét sikerült megfognunk (fotó: Törő Balázs)

Önkénteseink és kollégáink egy vidám csapata (fotó: Törő Balázs)

kívánt tereit tisztítottuk meg az omladéktól, valamint a benőtt gyökérszettől, az első „néprajzi lelet” is napvilágot látott, egy mázatlan kályhaszemtöredék képében. Megörültünk, hogy sejtésünk, miszerint az épület szobáját a 19. századi lakáskultúra egyik legjellegzetesebb berendezési tárgya, egy szemeskályha fűtötte, és annak nyomai ott rejtőzhetnek a föld alatt, beigazolódni látszott, bár ez a kis lelet nem eredeti rendeltetési helyéről, hanem attól jóval távolabb, szórványként került elő.

Később azonban sikerült a szemeskályha további maradványait annak eredeti

Az épület présház helyiségében, a szoba felőli sarokban az omladék elhordása révén a helyiség tüzelő-, egyben sütőberendezését is sikerült feltárni, ami alapján kijelenthető, hogy a nagy méretű szabadkémény alatt egy kemence rejtőzött, vélhetően egyéb fűtőberendezésekkel kombinálva. A kemencét borító omladékban számos évszámot találtunk, melyeken az 1819-es évszám, valamint a CCZ monogram díszlik. Ezek a feltételezhetően a nagyvázsonyi Zichy-uradalom égetőjében készült téglák nagy segítségünkre vannak az épület építésének időpontjára vonatkozólag, ugyanis a présház olyan eleméből származnak (egészen pontosan a szabadkémény füstfogó palástjából), melyek bizonyosan a ház építésekor keletkeztek.

helyén, a szobában is megfigyelni. Ez több szempontból is fontos volt a számunkra, ugyanis az előkerült, vörösre égetett, mázatlan kályhaszem, illetve a mintázott csempedarabok már a 19. század végi néprajzi leírásokból is hiányoznak, hiszen addigra az ízlés változása miatt a mázatlan kályhákat a főként zöldmázas változatokra cserélték, ám ezen épületben valamiért kitarítottak a mázatlan típus mellett. Olyannyira, hogy a kályha minden bizonnyal megélte a huszadik század tízes éveit is, amikor is – az előkerült jelekből és nyomokból következtetve – egy

Minden résztvevőt elvárázolt a sírkő
(fotó: Penovác Károly/
Napló)

Örömünkre több lelkes táborozó
gyermekcsapat is meglátogatott minket,
itt épp fémkeresőzés zajlik
(fotó: Törő Balázs)

A dörgicsei présház titkai, avagy a „Bor régészete”

rakott takaréktűzhely váltotta fel, melynek felépítéséhez a szemeskályha díszesebb darabjait is felhasználták.

Nagy szerencse tehát, hogy az egyik ilyen kályhaszem teljesen épen vészelte át a földben töltött évtizedeket, sőt, megtisztítása után még egy extra szenzációval is szolgált a számunkra, ugyanis a két téglalap alakú feliratmező az

1817-es évszámot rejtette! Az évszám ugyanakkor nem feltétlenül datálja a csempe készítés idejét, hiszen elképzelhető, hogy az adott nyomódúcot több évig is használták, mindenesetre az évszám jól összecseng a keretes írásban említett 1819-es datálású tégláinkkal.

Az épülethez tartozó szőlőterületet nem érintette a múlt század hatvanas éveiben zajló szőlőrekonstrukció, így joggal bizakodtunk, hogy a talajban a mélyszántás hiánya miatt a hagyományos, karós szőlőművelés nyomaira fogunk bukkanni. Ebben nem is kellett csalatkoznunk, ugyanis, bár az ültetvény struktúrája a palásan széttörő sziklás altalajban nem volt megfigyelhető, ám az egyik lyukban egy szőlőtőkét találtunk, melyre Pósa Patrícia archeobotanikus közreműködőnk vezetésével további vizsgálatok várnak. Reményeink szerint magleleteket is sikerül majd azonosítani, így mindezek révén kiderülhet, hogy milyen szőlővel foglalkoztak présházunk gazdái az elmúlt századokban. Előkerülhetnek talán az úgynevezett bajor szőlő (máshol ezt mondták góhérnak), a szigeti (vagyis a furmint) vagy épp a szilváni nyomai is, aminek úgy sejtjük, több dörgicsei szőlész-borász is nagyon örülne...

Az épület kutatásának módszertanát tekintve hangsúlyozzuk, hogy klasszikus régészeti feltárást végeztünk,

66

A valamikori szabadkémény alatt elhelyezkedő kemence feltárt maradványa. Szemben a befalazott fűtőlík látható, ahonnan a szobai szemeskályha tüzet táplálták (fotó: Pátkai Ádám Sándor)

A szóbeli hagyományban Szilvási/Szilvássy-féle présházként emlegetik a feltárt épületet, aminek hitelességét ez az 1924-ben készült kataszteri térképlep is alátámasztja. A présház történetét különféle levéltári források segítségével kívánjuk megrajzolni (fotó: Törő Balázs)

néprajzi korú jelenségekre koncentrálva. A hagyományos dokumentációs eszközök mellett fotogrammetriás módszerrel rögzítettük a feltárt jelenségeket és az épület álló részeit. Az ásatás szelvényekben történt, az általunk előre meghatározott fókuszpontokban, ott, ahol a párhuzamok alapján emlékanagra számíthattunk. Az omladékból előkerülő zománcos fazekak és ekedarabok más esetben, a régészeti szempontokat figyelembe véve talán kevésbé értékes leletek, ám néprajzos szemüvegen keresztül további adatokkal járultak hozzá az építmény történetéhez. De olyan egyszerűbb részletek is dokumentálásra kerültek, mint a présház, illetve a pince agyaggal tapasztott járófelülete, valamint a földfelszín alatt a leomlott vakolatot is sikerült megtalálni.

Mindez arra ösztönöz bennünket, hogy érdemes a néprajzi korú romos épületek felé régészeti szemmel is közeledni, hiszen amint az látható, nem csupán poros padlásokon lelhető fel egy-egy tárgytípus, vagy figyelhetők meg fontos jelenségek, hanem elpusztult épületeken belül, akár *in situ* [eredeti helyzetében – a szerk.] is.

Egy kő, két történet.
Sírkövünk alsó részére a keszthelyi Balatoni Múzeum gyűjteményében bukkantunk (készítette: Trexler Judit)

A szemeskályha csodával határos módon épen megőrződött díszes csempéje, rajta a két felső feliratmezőben olvasható 1817-es évszámmal. Vélhetően egy nemesleányfalui vagy kapolcsi mester műhelyében készült (fotó: Törő Balázs)

A pincéből kiemelt sírkőtöredék helyben, a dörgicsei Becce-dűlőben, egy, a vállalkozásunkat támogató pincészetnél lesz megtekinthető, ami vélhetően nemcsak a település, hanem a szőlőhegyi kultúrtáj turizmusának fejlesztéséhez is hozzájárul majd. A projekt utógondozása pedig jelen cikk megírásakor is gőzerővel zajlik, ugyanis készülünk a két kő (azaz egy sírkő) találkozásának akciójára, melyet a tervek szerint a Káli-medencében zajló „Kőfeszt” programsorozat részeként augusztus 27-én, a sztele egykori származási helyén, Kékkúton tartunk. A projekt szakmai-módszertani tapasztalatait, valamint a reményeink szerint adigra összeálló tudományos eredményeit a november végén Szegeden rendezendő, a régészet és néprajz összefüggéseit tárgyaló konferencián lesz módunk bővebben összegezni.

A területről páratlan a kilátás Szepezd, Révfülpöl irányába is (fotó: Törő Balázs)